

De Getalsterkte van de Brugse Militie in 1292 en 1302 volgens F. De Vigne

Rond het midden der voorgaande eeuw heeft Felix De Vigne in zijn «Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers»¹ de getalsterkte van het Brugse gemeenteleger in 1292 en 1302 opgezocht aan de hand van een document uit het stadsarchief der Zwinstad en het bekomen totaal (7.368 man) werd lange tijd aanvaard in de studies, gewijd aan de beroemde Guldensporenslag. Schrijver was immers een verdienstelijk archeoloog, die voor zijn tijd flink werk gepresteerd heeft, en onder meer de mooie muurschilderingen in de Gentse Leugemeete ontdekte². Toen professor H. G. Moke in een voor die tijd eveneens merkwaardige studie over de slag bij Kortrijk deze getalsterkte overnam, was het succes van dit cijfer verzekerd³. We vinden De Vigne's effectieven in het omvangrijke werk van generaal Köhler⁴, in een studie van Duclos⁵, bij J. Frederichs⁶,

(1) Gent, z.d. (1847), p. 41-43.

(2) Ibid., op nagetekende platen. Zie echter vooral daarover : A. VAN WERVEKE, *Het Godshuis van Sint-Jan en Sint-Pauwel te Gent*, Gent, 1909 (Maatschappij der Vlaamse Bibliophielen, 4e reeks, nr. 15), 2 vol., t. II, platen.

(3) *Mémoire sur la bataille de Courtrai*, Brussel, 1851 (Mémoires Acad. royale de Belg., Nouv. Mém., t. 26), blz. 19, noot 1.

(4) *Die Entwicklung des Kriegswesens und der Kriegsführung in der Ritterzeit von Mitte des 11. Jahrhunderts bis zu den Hussitenkriegen*, t. II, Breslau, 1886, p. 216-249.

(5) A. DUCLOS, *Ons Leger in 1302*, in *Rond den Heerd*, t. XIII, 1878, p. 233.

(6) J. FREDERICHS, *De Slag van Kortrijk*, in *Nederlandsch Museum*, t. XXXVI, p. 12 noot 2 van de overdruk.

V. Fris⁷, Th. Sevens⁸, F. Wodsak⁹, L. Delfos¹⁰ en in werken gewijd aan de ambachten of aan de ontwikkeling van Brugge: J. Gaillard¹¹, R. Häpke¹², Th. Luykx¹³.

Men heeft zich natuurlijk vrij snel afgevraagd waar F. De Vigne deze organisatie van het Brugs leger gehaald had, daar hij geen juiste beschrijving van het stuk uit het Brugse archief gaf. De eerste die voorbehoud maakte was V. Fris¹⁴. Häpke heeft Gilliodts-van Severen verzocht het stuk voor hem op te zoeken, doch de Brugse stadsarchivaris heeft bedoeld stuk niet kunnen vinden¹⁵. H. Pirenne heeft later aan Dr J. De Smet hetzelfde verzoek gericht, waaraan we diens bijdrage over de Brugse effectieven in 1302 danken¹⁶. Daarin heeft Dr J. De Smet onomstootbaar bewezen dat het stuk waarvan De Vigne spreekt, zeker niet uit de XIIIe en het begin van de XIVe eeuw dateert. Daar het document echter niet weergevonden werd, bleef de vraag steeds open waar hij de cijfers vandaan gehaald heeft¹⁷. We denken dat het mogelijk is op deze vraag te antwoorden en dat het de

(7) V. FRIS, *De Slag bij Kortrijk*, Gent, 1902, Kon. VI. Academie, p. 265, noot 2, maakt « de uitdrukkelijkste voorbehouding nopens die berekening », doch op de volgende bladzijde telt hij 7.800 man voor de Bruggelingen (p. 266).

(8) *De Slag van Kortrijk in 1302*, 2e ed., Gent-Antwerpen, 1902, p. 48: door een drukfout geeft hij 7308 man.

(9) *Die Schlacht bei Kortryk*, (Berliner Dissertation) 1905, p. 24, neemt het getal aan als de totale getalsterkte der Brugse militie, doch vermindert het, voor de deelnemers aan de slag, tot 6.000 (rekent de Leliaarts af) (zie p. 26).

(10) L. DELFOS, *1302 door Tijdgenooten verteld*, Antwerpen, 1931, p. 102, noot 28: als volledige getalsterkte van het Brugse gemeenteleger.

(11) *De Ambachten en Neringen van Brugge* enz., Brugge, 1854, p. 43-45.

(12) *Brügger Entwicklung zum mittelalterlichen Weltmarkt*, Berlijn, 1908, p. 174, noot 3 en p. 175; heeft zich echter vergist: 8278. Zie J. DE SMET, *Les effectifs brugeois à la bataille de Courtrai en 1302*, in *R.B.P.H.*, t. VIII, 1929, p. 864.

(13) TH. LUYKX en J. L. BROECKX Jr., *Brugge*, Antwerpen, 1943, (« Steden en Landschappen » t. IX) p. 86, waarschijnlijk naar V. FRIS, *op cit.*, p. 26.

(14) *De Slag bij Kortrijk*, p. 265, noot 2.

(15) HAEPKE, *op. cit.*, p. 174, noot 3. DE SMET, *op. cit.*, p. 864, noot 5.

(16) Dit werd me mondeling meegedeeld door Dr. J. De Smet.

(17) J. DE SMET, *op. cit.*, p. 866.

moeite loont eens na te gaan hoe De Vigne zijn getalsterkte bekomen heeft.

Volgens de Gentse archeoloog was de Brugse militie in 1292 ingedeeld in wijken, waarvan er zes bestonden, de zes zestendelen. Deze organisatie was nog steeds in gebruik in 1302, beweert hij. Hij geeft dan het contingent voor elk van de zes zestendelen : St. Donaes, Onser Vrouwen, St. Jacobs, St. Nicolaes, 's Carmers, en de zesde wijk zou gevormd geweest zijn door de wevers, de volders en de wolscheerders¹⁸. Elk van de eerste vijf wijken heeft een opperhoofdman, waaronder dizeniers staan, die elk afdelingen aanvoeren met zeer verschillende getalsterkte, doch niettemin een algemeen gemiddelde vertonen van 30 à 40 man. De zesde wijk integendeel (wevers, volders en wolscheerders) is op een andere wijze ingedeeld : hier bestaat er geen opperhoofdman, doch verschillende secties rukken op onder bevel van één aanvoerder. Deze secties hebben een ongelijke getalsterkte en eveneens een zeer ongelijk aantal hoofdmannen of dizeniers. De Vigne geeft voor elke wijk het gevonden totaal.

Terecht heeft Dr. J. De Smet aangetoond dat de terminologie van De Vigne niet overeenstemt met die uit 1292 en 1302¹⁹. In 1292 bestonden de bekende zestendelen van Brugge nog niet. We hebben ze maar eerst in 1306 gevonden²⁰.

Het staat echter buiten twijfel dat De Vigne in Brugge gewerkt heeft : hij citeert uittreksels uit de rekeningen van 1288 en 1292, met aanduidingen betreffende de folios²¹, een stuk betreffende de heervaart naar Dowai in 1302, sinds uitgegeven door L. Gilliodts-Van Severen²², de

(18) F. DE VIGNE, *op cit.*, p. 41-42.

(19) *Op. cit.*, p. 864-65.

(20) Brugse stadsrekening, 1306, 1e deel, fo. 3 v.

(21) F. DE VIGNE, *op. cit.*, p. 35-36.

(22) F. DE VIGNE, *op. cit.*, p. 36-37 ; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, t. I, Brugge, 1871, nr. 161, p. 84-90 ; J. COLENS, *Le compte communal de la ville de Bruges*, Brugge, 1886, p. 163-166.

tekst van de organisatie van de poorterlijke ruitery in 1292, enz. ²³. Zijn aantallen zijn daarenboven zo nauwkeurig, met allerlei details, dat hij ze blijkbaar wel in een Brugs document gevonden heeft. Doch in welk stuk ?

De termen die hij gebruikt voor de aanvoerders, evenals bepaalde bijzonderheden in de effectieven, hebben ons op het spoor gebracht. De Vigne spreekt van opperhoofdmannen voor de zestendelen, van dizeniers en hoofdmannen. Daarenboven geeft hij als eenheid voor de volders, een afdeling van 64 manschappen en sommige eenheden van de wolscheerders bestaan uit 32 man. Deze termen en deze eenheden komen voor in het lijvig en interessant « Register der Herevaerden », dat berust op het stadsarchief te Brugge, en handelt over de krijgstochten uit de jaren 1338-1340 ²⁴. Daarin zien we inderdaad dat de poorters ingedeeld zijn in zes zestendelen en aangevoerd worden door upperhoftmans en diseniers. De Vigne heeft deze woorden op moderne wijze weergegeven. Daar de wolscheerders, evenals de volders in de meeste gevallen ²⁵, geen upperhoftman hebben, geldt het besluit van De Vigne eveneens gedeeltelijk op dit gebied. Elders bestaan er ernstige bezwaren, die echter verzwinden indien rekening gehouden wordt met de tabel, die we verder laten volgen.

(23) F. DE VIGNE, *op. cit.*, p. 43-45 (onder de verkeerde datum 1296) ; J. DE SMET, *De inrichting van de poorterlijke ruitery te Brugge en haar indeling in gezindheden in 1302*, in *Kon. Vl. Acad., Verslagen en Mededelingen*, 1930, p. 497-505 ; J. VUYLSTEKE, *Uitleggingen tot de Gentsche Stads- en Baljuwrekeningen, 1280-1315*, ed. V. Van der Haeghen en A. Van Werveke, *Oorkondenboek der stad Gent, 1e afd. : Rekeningen*, Ite deel, Gent, 1906, p. 196-197 ; L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire*, t. I, nr. 64, p. 29-30.

(24) Stadsarchief, Register der Herevaerden. Cf. J. DE SMET, *L'effectif des milices brugeoises et la population de la ville en 1340*, in *R.B.P.H.*, t. XII (1933), p. 634. Voor de organisatie van de militie : J. F. VERBRUGGEN, *De organisatie van de militie te Brugge in de XIVe eeuw*, in *Hand. « Société d'Emulation »*, t. LXXXVII (1950), p. 163-170 ; ID., *Een krijgsvloot uitgerust door de stad Brugge in 1316*, in *Het Leger — De Natie*, 5e jg., nr. 11, p. 509-510.

(25) Zie verder, de uiteenzetting over de volders.

Vooraf is het echter onontbeerlijk een opsomming te geven van de expedities uit voormeld register.

De krijgstochten uit het « Register der Herevaerden ».

1. Sluis, Ieper, Poperinge, Ieper : 17 Juli 1338, gedurende 18 dagen.
2. Naar Kortrijk, op 1 October 1338, gedurende 11 dagen.
3. Naar Beerst, op 12 Februari 1339, gedurende 11 dagen.
4. Naar St. Winoksbergen, op 23 Februari 1339, gedurende 7 dagen.
5. Naar Menen, op 23 October 1339, gedurende 11 dagen.
6. Naar Aardenburg, op 5 April 1340, gedurende 2 dagen.
7. Deze tocht wordt dan onmiddellijk voortgezet naar Doornik, vanaf 7 April 1340, gedurende 9 dagen.
8. Een krijgstocht in Henegouwen, vanaf de 6e Juni 1340, gedurende 24 dagen.
9. Naar Sluis, vanaf de 9e Juni 1340, gedurende 22 dagen - dus tijdens de zeeslag vóór Sluis (24 Juni 1340).
10. Tocht naar Doornik en Sint-Omaars.
 - 10-1. Doornik, vanaf 15 Juli 1340, gedurende 76 dagen.
 - 10-2. St. Omaars, vanaf 15 Juli 1340 vertrokken, doch daarna naar Doornik opgerukt.
 - 10-3. St. Winoksbergen, gedurende 28 dagen.
 - 10-4. Kassel en St. Winoksbergen, gedurende 35 dagen.
 - 10-5. Diksmuide, gedurende 4 dagen.
 - 10-6. Tocht naar Doornik door alle krijgslieden uit Brugge die niet in tochten 10-1 en 10-2 vertrokken waren. Het zijn de lieden die « achterst ute trocken », het retrobannum dus : 21 dagen.

Nu plaatsen we links de cijfers van F. De Vigne, rechts die van het register. De cijfers van rechts slaan echter niet op één zelfde expeditie, doch wel op een tiental krijgstochten. Zoals hier verder zal blijken is De Vigne zeer willekeurig te werk gegaan. Voor de poorterie telt

hij gewoonlijk, doch niet altijd, de getalsterkte op voor de eerste 10 expedities, dus van 1 tot 10-1 (soms is er trouwens voor de poorterie geen onderscheid gemaakt tussen 10-1 en 10-2 waarvan de krijgslieden terzelfdertijd uit Brugge vertrokken).

De poorters.

F. De Vigne

1338-1340.

St. Donaas			
compagnies	10	expedities	10
opperhoofdmannen	10	<i>upperhoftmans</i>	10 (26)
dizeniers	21	<i>diseniers</i>	21
krijgslieden	329	krijgslieden	329
Onser Vrouwen			
compagnies	9	expedities	10
opperhoofdmannen	8	<i>upperhoftmans</i>	9
dizeniers	22	<i>diseniers</i>	22
krijgslieden	395	krijgslieden	394
St. Jacobs			
compagnies	11	expedities	11
opperhoofdmannen	10	<i>upperhoftmans</i>	10
dizeniers	26	<i>diseniers</i>	26
krijgslieden	313	krijgslieden	323 (27)
St. Nicolaes			
compagnies	11	expedities	10
opperhoofdmannen	10	<i>upperhoftmans</i>	10
dizeniers	19	<i>diseniers</i>	19
krijgslieden	457	krijgslieden	457
's Carners			
compagnies	10	expedities	10
opperhoofdmannen	10	<i>upperhoftmans</i>	10
dizeniers	16	<i>diseniers</i>	16
krijgslieden	328	krijgslieden	328

(26) F. De Vigne heeft er geen rekening mee gehouden dat sommige *upperhoftmans* in feite de krijgslieden uit alle zestendelen aanvoeren : zo bijvoorbeeld in de 2e, 3e, 4e en 7e expeditie. Elders (1e, 6e, 8e, 9e expeditie) zijn er twee *upperhoftmans* voor de zes zestendelen.

(27) Hier heeft F. De Vigne de getalsterkte van 1 tot 10-2 (10-1 en 10-2 vormen er slechts één tocht) opgeteld en er 10-5 (Diksmuide), dat er juist op volgt in het register, bijgeteld. Voor de krijgslieden echter gaat hij slechts tot 10-2.

F. De Vigne.

1338-1340.

D e W e v e r s .

De 1e opperhoofdman :

3 compagnies		<i>upperhoftman</i>	1
hoofdmannen	7	<i>hoftmans</i>	7
krijgslieden	186	krijgslieden	185
	<hr/>		<hr/>
totaal	193		193

(contingent in de expeditie 1 : twee vouden van 96 man)

De 2e opperhoofdman :

2 compagnies		<i>upperhoftman</i>	1
hoofdmannen	7	<i>hoftmans</i>	7
krijgslieden	87	krijgslieden	86
	<hr/>		<hr/>
totaal	94		94

(contingent in de expeditie 2 : één voud).

De 3e opperhoofdman :

7 secties		<i>upperhoftman</i>	1
hoofdmannen	18	<i>hoftmans</i>	21
krijgslieden	392	krijgslieden	452
	<hr/>		<hr/>
totaal	410 (28)		474

(expeditie 3 : vijf vouden.)

De 4e opperhoofdman :

2 secties		<i>upperhoftman</i>	1
hoofdmannen	7	<i>hoftmans</i>	7
krijgslieden	88	krijgslieden	88
	<hr/>		<hr/>
totaal	95		96

(expeditie 4 : één voud.)

De 5e opperhoofdman :

5 secties		<i>upperhoftman</i>	1
hoofdmannen	14	<i>hoftmans</i>	14
krijgslui	350	krijgslui	352
	<hr/>		<hr/>
totaal	364		367

(expeditie 5 : vier vouden.)

(28) Hier heeft F. De Vigne 64 man (2/3 van een voud) te weinig geteld. Waarschijnlijk heeft hij een bladzijde vergeten.

F. De Vigne

1338-1340.

De 6e opperhoofdman :

16 secties		<i>upperhoftmans</i>	4
hoofdmannen	42	<i>hoftmans</i>	42
krijgslui	910	krijgslui	892
	totaal 952		938

(expedities 6-7-8-9 of (2-2-3-3) *tien vouden*).

De 7e opperhoofdman :

18 secties		<i>upperhoftmans</i>	2
hoofdmannen	46	<i>hoftmans</i>	46
krijgslui	1142	krijgslui	1125
	totaal 1188		1173

(expedities 10-1, 10-2, 10-3, 10-4, 10-5, 10-6).

V o l d e r s

De volders hebben volgens De Vigne 31 compagnies gezonden met dezelfde getalsterkte. Het algemeen totaal ervan bedraagt 1894. Elke compagnie telt dus 64 man. Elk van deze compagnies bestond uit vier kleine eenheden met een aanvoerder en vijftien gewone krijgsliden. De 31 compagnies met 64 man van De Vigne komen overeen met 31 vouden van de volders, daar deze 64 man zonden in één voud ²⁹.

Hoe heeft hij die 31 vouden bekomen ?

Expe- dities	Vouden	Hoftmans	Krijgs- lieden	Totaal	Upper- hoftman
1	2	8	120	128	
2	1	4	60	64	
3	5	20	300	320	
4	1	4	60	64	
5	4	16	240	256	
6	2	8	120	128	1

(29) J. F. VERBRUGGEN, *De organisatie van de militie te Brugge in de XIVe eeuw*, p. 168.

Expe- dities	Vouden	Hoftmans	Krijgs- lieden	Totaal	Upper- hoftman
7	2	8	120	128	1
8	3	11	180	191	1
9	3	12	180	192	
10-1	3	12	180	192	1
10-2	3	12	179	191	1
10-3	1	4	60	64	
10-4	1	4	60	64	
31 vouden				1982	

De Vigne heeft dus niet meer voortgeteld na de expeditie 10-4 en heeft geen rekening gehouden met drie upperhoftmans, terwijl hij er wel twee bij de totalen gerekend heeft : $1982 + 2 = 1984$.

D e W o l s c h e e r d e r s

Hiervoor heeft F. De Vigne 12 compagnies van 64 man en 8 compagnies van 32 man gevonden, wat een totaal geeft van 1.024 strijders. Een hoftman voert er vijftien krijgslieden aan.

Het contingent van de wolscheerders in het voud, de basiseenheid van het Brugs gemeentelager, belooft 32 man. De 12 compagnies van 64 man zijn dus gelijkwaardig met 24 contingenten van de scheerders en als we daar nog de 8 compagnies van 32 man bijvoegen, hebben we een totaal van 32 contingenten. Het volstaat het totaal op te maken van de uitgezonden vouden om te zien dat het getal van F. De Vigne er mee overeenstemt.

We hebben immers voor de volders gezien dat de expedities van 1 tot 10-4 inbegrepen, 31 vouden bevatten ; welnu in expeditie 10-5 werd er een voud uitgezonden, vandaar 32 vouden, of 32 maal 32 man, hetzij 1024 personen, wat overeenstemt met het totaal der compagnies van F. De Vigne.

Besluit.

We moeten nu nog trachten te verklaren waarom F. De Vigne een dergelijke organisatie weergegeven heeft : hij spreekt immers niet van het zestendeel Sint-Jans, en hij vermeldt de talrijke andere ambachten niet. Waarom heeft hij de wijk Sint-Jans verwaarloosd ? We denken dat dit gemakkelijk te verklaren valt : de eerste folio's uit het register, dat begint met Sint-Jans, ontbreken. Voor Sint-Jans hebben we maar eerst cijfers vanaf expeditie 5, naar Menen. De Vigne heeft dus voor deze wijk niet dezelfde optelling kunnen uitvoeren als voor de volgende ; en heeft ze daarom niet gebruikt.

Waarom spreekt hij niet van de andere ambachten en neemt hij alleen de wevers, volders en wolscheerders ? We vermoeden dat hij de andere niet opgeteld heeft omdat zijn totaal te hoog zou geworden zijn. Indien De Vigne zijn berekeningen op dezelfde manier voortgezet had, zou hij niet minder dan 17.000 krijgslieden in de Brugse militie gevonden hebben.

We moeten natuurlijk nog rekening houden met de mogelijkheid dat F. De Vigne een rol of een stuk gebruikt heeft dat alleen het besproken gedeelte van het « Register der Herevaerden » bevatte. Het zou ook kunnen dat hij zijn bron verkeerd begrepen heeft, doch dit lijkt ons zeer onwaarschijnlijk. De manier van optellen, de willekeur waarmee De Vigne te werk gegaan is, doen ons integendeel denken dat hij zijn lezers heeft willen misleiden. Eens dat men dit aanneemt wordt alles duidelijk. De overeenkomst tussen zijn cijfers en de onze is te treffend om te aanvaarden dat hij zijn effectieven uit een ander document gehaald heeft. De nauwkeurige overeenstemming van zoveel getalsterkten vormt een te duidelijk bewijs dat hij waarlijk het register gebruikt heeft en dat het hier gaat om een mystificatie.

J. F. VERBRUGGEN.